

ion of folk music from numerous varieties to this one form makes reproduction of folk-lore uniform, and brings in foreground one of the worst stylistic features of the Yugoslav musical folk-lore. The arrangers do not make use of all the beauty which is offered by a particular style, they are not inspired by the specific melodic forms of the separate areas, by the harmony, by folk instruments, and, in songs, by the technique of singing, which varies in different regions and which is a condition for attaining the right style.

A special problem is performing of folk-lore on TV. Television as the most suitable device for folk-lore presentation should perform and know to separate what is valuable, report various manifestations, as cultural, historical and artistic values, and avoid the admixtures of romantic idealization.

Beside the familiarity with the laws of the screen it is indispensable to know well folk life too. Occasionally, specially in informative broadcasts, it is necessary to present authentic folk-lore as it is maintained to this very day in the country and in the case of »elaborated« folk-lore it is necessary to avoid those achievements, which have been made for the stage and to choreography specially for the television. In this line, there were some successful achievements.

Particularly poor results were obtained in the production of records. Instead of the eminent soloists and groups from the villages, or, at least, good arrangements, they record the so called »new folk songs«, mostly musical sweepings, preferring the commercial reasons to the cultural and aesthetic ones.

This article has been written on the occasion of the Consultation at Opatija, where were present numerous experts, artists and the workers on the field of culture. Many errors were realized and a good will to improve the situation was noticed.

(Prevela V. Poljak)

KATICA BENC — BOŠKOVIĆ

O MOGUĆNOSTIMA SUVREMENE PRIMJENE FOLKLORNOGA KOSTIMA

U posljednjem broju ovoga godišnjaka potaknuo me članak M. Gušić »Imasmo te, ne znasmo te!...« da se osvrnem na problem čuvanja i prezentiranja naše kulturne baštine. Autorica govori o pitanjima koja postaju sve aktuelnija u odnosu na čuvanje našega kulturnog naslijeđa. U isto vrijeme ona pokušava osvijetliti pitanje primjene naše kulturne baštine u suvremenom životu.

Dva osnovna pitanja ovdje su od posebnog značenja:

1. Kako i na koji način da se trajno očuva naše kulturno blago koje na očigled propada.

2. Kako da se u sadašnjem trenutku, kad se u turističkoj privredi nastoji iskovati moneta, koristimo našom kulturnom baštinom, a da uz to sačuvamo sliku starinskog života kao dokumenat prošlosti.

U tom smislu željela bih upozoriti na jedno naše etnografsko područje, na Konavle kod Dubrovnika koje je danas veoma izloženo turističkoj namjeni. Tu je u prvom redu pučki kostim ovoga kraja, dobro poznata konavoska narodna nošnja.

Konavoska muška i ženska nošnja u posljednjih šezdesetak godina doživjela je znatne promjene. Mnogi dijelovi su sasvim reducirani ili zamijenjeni jednostavnijim oblicima. Danas, kako je i razumljivo, muška i ženska nošnja teži pojednostavnjenju i uniformiranju. Sve naglije je nestajalo one raskoši i varijanata koju je ta nošnja prije posjedovala. Uvođenjem jednostavnijeg materijala u samoj nošnji i ukrasnim dodacima izgubila se skladna starinska poliharmonija. Kao primjer navodim mušku nošnju, varijantu levantinskog tipa, karakterističnu općenito za južni dio našeg primorja i obližnju Hercegovinu, koja je u svom posljednjem obliku svedena na crnu boju. Poslije drugoga svjetskog rata muška nošnja počela se u tako već reduciranom obliku napuštati, pa je danas gotovo nestala.

Ženska nošnja, koja je redovito konzervativnija, održala se do danas u životu, iako je doživjela znatne promjene i prilagodila se suvremenom

¹ M. Gušić: Imasmo te, ne znasmo te... »Narodna umjetnost« 3, Zagreb, 1963, str. 193—199.

načinu života. Uspoređujući sadašnji, vjerojatno posljednji oblik ove nošnje s onim što je sačuvano u našim muzejima i zbirkama s konca prošloga stoljeća, a i otprije, nailazimo na znatne razlike. Te se razlike ogledaju u prvom redu u materijalu od kojega je ruho izrađeno. Već odavna počelo se napuštati domaće platno od kojeg su se izrađivale fine košulje *l a n a č e*, ukrašene poprsnicima i zarukavljima od tanke domaće svile. Ukrasi na košuljama izvedeni su u starinskim i danas već zaboravljenim tehnikama *m r k o g v e z a*, a zamijenjene su jednostavnim otvoreno crvenim vezom. Zimska odjeća *Konavoka b j e l a č a* i *m o d r i n a* danas je rijetko od domaćeg sukna *r a š e*, već se izrađuje uglavnom od kupovne tkanine *k a m g a r n a*. Pojedini dijelovi nošnje, kao obredna zelena *d o l a m a* i svečani crni *k o r e t* od fine tkanine zvane *s v i t a* danas su zaboravljene vrste *z o b u n a*. Izišla je iz upotrebe i *z l a t n a j a č e r m a* i zamijenjena je kratkim crnim prslukom od manufakturne tkanine bez ikakva ukrasa. Starinska konavoska pregača dinarskog tipa ravna i jednostavna s utkanim šarenim ukrasom odbačena je, pa danas najviše služi banalna *t r a v e r s a* od bilo koje manufakturne tkanine koja kvari kompoziciju skladnoga konavoskog ruha. Oglavlje je također doživjelo znatne promjene, naročito kod udatih žena. Prije su žene na glavi imale *h o n d e l j*, složeno oglavlje od podloška i *m a r a m e*. U svečanim prilikama Konavočke su na *h o n d e l j* polagale pačetvorastu *p o k r i v a č u* izatkanu od fine domaće svile na krajevima ukrašenu bijelim ili polihromnim vezom i čipkom. Tradicija ovoga raskošnog ogjavlja gotovo se izgubila u životu, a svi unikalni primjerci pohranjeni su brigom etnologa u našim muzejima i zbirkama. Danas žene pokrivaju glave jednostavnim, čvrsto ukrućenim maramama, *p o š i c o m* i *u b r u č i č e m*.

Kao i prije djevojke i sad pokrivaju kosu crvenkapom, ali u nešto pojedostavnijem obliku. Obuća je danas svedena na sasvim gradske oblike, a nekadašnji opanci *o p u t a š i* i za svečane zgođe crvene papuče od *k a i s e r - k o ž e* sasvim su napušteni. Ove vidljive promjene u kostimu konavoskog ruha nijesu osamljena pojava; suvremeni život svagdje neizostavno diktira nove i praktičnije oblike. No, ovdje je ova degradacija važna stoga što gotovo uništava likovnu stvaralačku vrijednost kostimne cjeline.

Kao i ostala etnografska građa Konavala, tako i žensko ruho sadrži u sebi dokumentaciju o svom historijskom razvitku. U ovoj nošnji vidljivo se osjećaju dinarski elementi koje je ovo stanovništvo zadržalo iz vremena kada je ova pokrajina bila još sastavni dio srednjovjekovnog Zahumlja. Nakon cesije u XV st., kada Konavle postepeno prelaze u okvir Dubrovačke Republike, i u nošnji su se odigrale znatne promjene. Dinarski elementi izmiču, a prevladavaju noviji i svježiji impulsi iz obližnjeg renesansnog Dubrovnika. Uz košulju koja ostaje u varijanti tunike i uz ravnu pregaču i *z o b u n* pridolaze ukrasni elementi: *h o n d e l j*, čipka i primorski vez. Isti impuls osjeća se ne samo u nošnji nego i u tipu naselja, ruralnoj arhitekturi i drugim popratnim oblicima materijalne kulture. Ljepota i otmjenost koja se danas pripisuje konavoskoj ženskoj nošnji zapravo proizlazi iz spajanja ovih dvaju krugova, pa je razumljivo da su petstogodišnji utjecaji iz obližnjeg Dubrovnika ostavili vidljive tragove i u nošnji ovoga kraja. Kada danas sretnemo u Dubrovniku Konavoku u njezinom ruhu, osjećamo da je ovaj pučki kostim srastao s pejzažom i ambijentom ovoga renesansnoga grada.

Djevojka u ljetnom ruhu — Konavle

(Snimio A. Fuis)

U Dubrovniku, našem poznatom kulturno-historijskom i turističkom centru sve više se osjeća potreba da se upozori na vrijednost naše kulturne baštine i to u prvom redu na pučki kostim toga kraja. Budući da nošnja u Konavlima odumire i služi isključivo o blagdanima kao svečano i reprezentativno ruho, turističke agencije u nedelju i na blagdane organiziraju izlete autobusima u Konavle, Čilipe i Gruđu, sela gdje Konavle oblače svoju svečanu nošnju. U tim mjestima skuplja se po nekoliko stotina stranih i domaćih turista koji zadivljeno promatraju, snimaju i filmuju stasite i lijepe Konavle u skladnom i živopisnom ruhu.

Prošle godine neposredno poslije otvorenja novoga Dubrovačkog aerodroma u središtu samih Konavala, javila se zamisao u turističkim agencijama, a uz podršku uprave aerodroma, da se otkupi nekoliko originalnih konavoskih nošnji, pa da aerodromske domaćice pri slijetanju inozemnih i naših aviona dočekuju strane turiste u tim slikovitim kostimima. Ova akcija je sasvim nova, te se u protekloj sezoni odvijala samo sporadično no s uspjehom koji bi trebao dalje intenzivirati i stalno održavati.

Koliki je danas interes za našu kulturnu baštinu u stranoj javnosti najbolje pokazuje i pokušaj dubrovačkih turističkih agencija da se konavoska nošnja manifestira u samom gradu. Zbog toga u posljednje vrijeme, u doba turističke sezone, na Placi (prije Stradunu) može se naići na djevojke građanke, Dubrovkinje odjevene u konavosku nošnju. Zamisao da se gostima prikaže nošnja okolice u samome gradu nije korisna, samo kad bi se to provodilo u potpunosti ili bar s potrebnim autentičnim sadržajem. No često ovi kostimi nemaju stilske cjelovitosti, a ono što najviše udara u oči to je usiljeno držanje i neprirodno prezentiranje pučkoga kostima ovih preobučenih građanki. To je način, koji u ovom slučaju nije najsretnije uspio u prezentaciji našeg pučkog kostima.

Upravo na ovakvim aktuelnim problemima treba rješavati pitanje praktične primjene pučkoga kostima, tj. kako i na koji način odabrati kostime prikladne za takve svrhe. U tim slučajevima trebalo bi nastojati da se tu ostvari prvorazredna prezentacija jedne od ugodnih varijanata konavoskog ruha. Za to bi, bez svake sumnje, bio najprikladniji ljetni djevojački kostim koji bi uz pažljivo odabrani materijal i ukras imao i izvanrednu likovnu vrijednost. To bi trebala biti savršena stilska rekonstrukcija starije varijante s košuljom izrađenom od suvremenog materijala: bijelog platna ili »šifona« sa skromnim, ali dobro usklađenim dodacima u kojima se iz bujnoga kolorita mogu odabrati likovno najbolji primjerci. Takvo bi ruho doista pristajalo uz prihvata turista na aerodromu, u samome gradu ili kakvoj drugoj prezentaciji te bi sigurno ostvarilo integralne zahtjeve kako kulturnoga tako i ekonomskog aspekta turizma.

Zbog toga što narodna odjeća pod pritiskom suvremenog života neminovno nestaje i zbog raznih pokušaja da se ova tradicija na neki način sačuva i prenese u suvremenost, ostaje otvoreno pitanje kako da se pristupi tom problemu. Bez sumnje, ovdje bismo trebali razlikovati dva osnovna problema i zadatka:

1. Intenzivno nastaviti etnografska istraživanja i po mogućnosti hitno otkupiti za muzeje sve što je sačuvano, jednako tako i novije oblike naše etnografske građe i tezurirati ih u muzeje i tako trajno sačuvati sve oblike

Žena u svečanom ruhu sa ubručićem na glavi — Konavle
(Snimio A. Fuis)

vlastitoga kulturnog naslijeđa. To je već dugogodišnja praksa Etnografskog muzeja u Zagrebu koji je otkupio brojne primjerke u mnogim našim pokrajinama, a napose i u Konavlima. Unatrag nekoliko godina otkupljeni su u ovome kraju svi starinski primjerci narodne nošnje, od kojih su neki unikalni, te potječu iz prošlog stoljeća, pa čak i iz XVII i XVIII st. To je bio posljednji čas da se ovo blago spasi jer ovom kraju u centru turističke razvijenosti svakodnevno prijete opasnost da se stari i unikalni primjerci udalje iz naše zemlje i propadnu u nepozvanim rukama. Osim najstarijih primjerkara muške i ženske nošnje, otkupljeni su i neki dijelovi narodnog ruha u njihovim varijantama pa i najnovijim, tako da je sad u ovom muzeju nošnja Konavala u cjelini obrađena, studijski sređena, konzervirana i pripremljena za naučno-istraživački postupak. Napominjem samo uzgred da su iz ovoga kraja otkupljeni i predmeti iz ostalih područja materijalne kulture. To je zapravo jedini i najpouzdaniji način da se trajno očuva dragocjeni etnografski inventar.

2. Zbog navedenih aktualnih problema oko prezentiranja našega pučkog kostima koji se — kako je već rečeno — nalazi u reduciranom i sigurno posljednjem obliku, bilo bi prijeko potrebno da se ostvari najuža suradnja između organizatora turističke djelatnosti, stručnih ustanova i udruženja, u prvom redu etnologa i folklorista.

Takva suradnja naročito vrijedi za one stručnjake koji žive i rade u centrima turističke aktivnosti. To je, uostalom, praksa mnogih drugih naroda i zemalja. Kod nas se do danas sve zasnivalo samo na pokušajima i u mnogim folklornim žarištima, kao npr. u Konavlima, došao je posljednji čas da se u svrhu turističkog publiciteta očuva tradicija pučkoga kostima. U mnogim našim pokrajinama nestali su i posljednji oblici narodne odjeće, te će u budućnosti, ako se ukaže potreba, biti potrebno izvršiti rekonstrukcije na osnovu materijala koji je sačuvan u muzejima, zbirkama, pa i u literaturi, u čemu opet mogu pomoći samo stručni radnici iz muzeja ili instituta.

Osim pri odabiranju ili rekonstrukciji kostima suradnja etnologa i folklorista mogla bi se ogledati i u izboru lokaliteta za turističke ekskurzije, zatim u odabiranju nacrti i originalnih predmeta za izradbu suvenira, pri izradbi razglednica iz područja folklornih tema pa i u podržavanju pučke radinosti za izradbu različitih predmeta našega narodnog stvaralaštva u što moguće izvornijem materijalu, tehnici izvedbe, formi i ukrasu. Samo ispravna suradnja između organizatora različitih folklornih akcija i stručnjaka s toga područja može spriječiti redovno loše i diletantske realizacije pučkoga kostima na koje nailazimo bilo na nekim našim festivalima, bilo u drugim sličnim folklornim manifestacijama.

Ovakvo rješavanje postavljenih pitanja znatno bi pridonjelo pozitivnom ostvarenju opširnog poglavlja našega kulturnog i etnografskog naslijeđa u aktuelnom životu. Na taj način moglo bi se doći do ispravnog tretiranja ovih vrednota što bi donijelo koristi i naučnom čuvanju etnografske građe, a i plodnoj primjeni tradicionalnih elemenata u aktuelnom likovnom stvaralaštvu.

SUMMARY

ABOUT POSSIBILITIES OF A CONTEMPORARY USE OF THE FOLK-LORE COSTUME

Prompted by the M. Gušić's article: »We had you, we did not know you...« (Narodna umjetnost, No. 2) the author underlines two basic thoughts:

1) the problem and the way of handling our folk-lore, because this question is often solved by inexpert on the base of »sentimentality and pseudopatriotic amateurism«.

2) to know how to understand that the new life brings new habits with, but to know also to preserve the picture of the antique life as a document and a value of the past. Today, when it is required that the folk-lore should be engaged for and that it should be used in tourist trade too, it is necessary to adapt correctly this kind of our cultural values.

So, for instance, at Dubrovnik, a well known touristic center, the tourist experts try in every possible way to make a good use of the national garb of a region near Dubrovnik, Konavle. Here we have up to this day preserved garb in a somewhat simpler form. Organizers in travel agencies endeavour to exhibit Konavle's garb either at the town or in other places, as for instance, at the Dubrovnik airport. During the tourist season the girls from the town wear Konavle's garb at Dubrovnik itself, and the stewardesses meet the travellers at the airport dressed in this picturesque clothing.

Such displays of national garb were accepted with enthusiasm, though these costumes had not a such stylistic integrity as they should have.

Because of the great interest for this national costume, the organizers of tourist agencies organize trips on Sundays to the villages of Konavle, where Konavle's women put on their ceremonious garments.

In a brief account the author gives a description of the antique garb of Konavle comparing it with the present one and giving standard terminology of the single parts of the garb. She states the cultural influences, which can be traced in this garment. So, we can detect in the male and the female garb elements of the Dinara area, which yield the ground to the influences from the nearby Dubrovnik. The beauty and the nobleness of the Konavle's garb originate from the mixture of the both cultures.

As national garb inevitably vanishes under the pressure of the modern way of life, the question is how to keep permanently alive our cultural inheritance and how to present it to the public. The author solves it in this way:

1) to complete ethnographic researches and, conformably to the possibilities, to acquire by purchase all still existing ethnographic objects for the museums. This was a standing practice of the Ethnographic museum at Zagreb, which recently made purchases in many Yugoslav regions, specially in Konavle, where are bought all of the oldest specimens of national garb and so on till the new ones. They bought the objects from the other fields of material culture too.

2) for the sake of actual problems of presenting our national garb it would be necessary to effectuate the closest cooperation between the organizers of tourist activities and the professional institutions and associations, and, in the first place, the ethnologists and folklorists.

In many areas the last forms of national garb have disappeared, so it will be necessary, in the future, to make reconstructions based on materials deposited in the museums. Except the cooperation in the selecting and the reconstructing of costumes, the ethnologists and folklorists could help also in searching of localities for tourist excursions as well as in selecting the designs and genuine objects for souvenirs etc.

A solution of these both problems should considerably contribute to the harmonious realization of a form of the preservation our cultural inheritance and to the prolific application of folk-lore elements in present time life.

(Prevela V. Poljak)